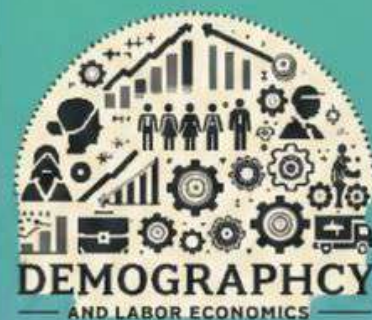

DEMOGRAFIYA VA MEHNAT BOZORI

III SON

2026

Elektron ilmiy-ommabop jurnal

(+998) 50-005-45-69

https://t.me/demografiya_mehnatbozori
demografiya_mehnat_bozori@mail.ru

**DEMOGRAFIYA
VA MEHNAT
BOZORI**

**2026-yil
3-son**

Elektron ilmiy-ommabop jurnal
Электронный научно-популярный
журнал
Electronic popular science journal

BOSH MUHARRIR:

Umurzoqov Bahodir Xamidovich

MUHARRIR:

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmonov Qalandar Xodjaevich, i.f.d., akademik.
Sharipov Kongirathbay Avezimbetovich, t.f.d., prof.,
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof.,
Axmedov Durbek Quadratillaevich, i.f.d., professor
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.,
Zokirova Nodira Qalandarovna, i.f.d., prof.,
Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof.,
Mamadaliyeva Xafiza Xoldarovna, i.f.d., prof.,
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, i.f.d., prof.,
Arabov Nurali Uralovich, i.f.d., prof.,
Irmatova Aziza Baxromovna, i.f.d., prof.,
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, g.f.d., professor
Isayev Faxriddin Ikramovich, i.f.d., prof.
Usmanov Anvar Saidmaxmudovich, i.f.d., professor
Qodirov Abdurashid Madjidovich, i.f.d., professor
Hermann Sterzinger, i.f.d., professor (Germaniya)
Ibragimov Lutfullo Ziyadullayevich, DSc., professor
Qurbonov Paxlavon Rustamovich, DSc, dotsent
Shakarov Zafar Gaffarovich, PhD, dotsent
Gulmurodov Kamoliddin Abduqodir o'g'li, PhD
Hamrokulov Mirabbos Ortiqovich, PhD
Maxmudov Asliddin Sirojiddin o'g'li, PhD

MUNDARIJA

Umurzakov Baxodir Xamidovich <i>Demografik jarayonlarni modellashtirish va prognozlashning nazariy- metodologik asoslari.....</i>	3
Qo'ldosheva Gulhayo Muxtor qizi Qurbonov Paxlavon Rustamovich <i>O'zbekiston qishloq aholisining demografik vaziyati va hududiy joylashuvi.....</i>	13
Асқарова Муҳаббат Ибрахимовна <i>Аҳоли миграциясининг тарихий эволюцияси ва глобаллашув шароитида трансмиллий ривожланиш тенденциялари.....</i>	27
Bahriddinova Muazzam Azam qizi <i>Globallashuv sharoitida mehnat migratsiyasini raqamli texnologiyalar asosida boshqarishni takomillashtirish.....</i>	39
Hamrokulov Mirabbos Ortiqovich <i>Econometric assessment of the impact of population reproduction processes on the formation of economically active population.....</i>	52
Bahriddinova Muazzam Azam qizi Sayfiddinov Amirxon Davlatovich <i>O'zbekistonda demografik rivojlanishning asosiy tendensiyalari va omillari.....</i>	63
Omanova Kamola Botir qizi Saidova Sevara Yormamat qizi <i>Jahon demografik rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari.....</i>	72
Қиличов Улуғбек Рустам ўғли <i>Ўзбекистонда демографик тенденциялар ўзгариши.....</i>	82

O'ZBEKISTONDA DEMOGRAFIK RIVOJLANISHNING ASOSIY TENDENSIYALARI VA OMILLARI

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

*TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi katta ilmiy xodimi
ORCID: 0000-0002-3742-5622*

Sayfiddinov Amirxon Davlatovich

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi "O'zbekiston
iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" ilmiy-tadqiqot
markazining "Demografiya va mehnat bozori" sektorida stajyor-tadqiqotchi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti
ORCID: 0009-0001-0777-2930
amirjan.sayfiddinov0203@gmail.com*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda demografik rivojlanish jarayonlari, aholi sonining o'sishi, hududiy taqsimlanishi, yosh va jins tarkibi hamda tug'ilish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida demografik jarayonlarga ta'sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, migratsiya va reproduktiv xulq-atvor o'rganildi. Shuningdek, hududlar kesimida demografik tafovutlar aniqlanib, ularning shakllanish sabablari asoslab berildi. Tadqiqot natijalari asosida demografik rivojlanishni samarali boshqarish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar. demografik rivojlanish, aholi soni, yosh va jins tarkibi, tug'ilish, migratsiya, demografik omillar

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ФАКТОРЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Баҳриддинова Муаззам Азам кизи

*Научно-исследовательский центр
«Научные основы и проблемы
развития экономики Узбекистана» при ТГЭУ*

Сайфиддинов Амирхон Давлатович

Стажер-исследователь научно-исследовательского центра «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» в секторе «Демография и рынок труда» при Ташкентском Государственном Экономическом Университете
Магистрант Ташкентского Государственного Экономического Университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются процессы демографического развития в Республике Узбекистан, включая рост численности населения, территориальное распределение, возрастную-половую структуру и процессы рождаемости. В ходе исследования выявлены основные факторы, влияющие на демографические процессы, в том числе социально-экономические условия, миграция и репродуктивное поведение. Также определены региональные различия демографического развития и обоснованы причины их формирования. По результатам исследования разработаны научные рекомендации по эффективному управлению демографическим развитием.

Ключевые слова: демографическое развитие, численность населения, возрастная-половая структура, рождаемость, миграция, демографические факторы

MAIN TRENDS AND FACTORS OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN**Bahriddinova Muazzam Azam qizi**

Scientific Research Center "Scientific Foundations and Problems of Economic Development of Uzbekistan" under Tashkent State University of Economics

Sayfiddinov Amirkhon Davlatovich

*Intern-researcher at the "Scientific Foundations and Problems of Uzbekistan's Economic Development" Research Center in the "Demography and Labor Market" sector under the Tashkent State University of Economics
Master's student at Tashkent State University of Economics*

Abstract. *This article examines the processes of demographic development in Uzbekistan, including population growth, territorial distribution, age and gender structure, and fertility trends. The study identifies key factors influencing demographic processes, such as socio-economic conditions, migration, and reproductive behavior. Regional disparities in demographic development are also analyzed, and their underlying causes are explained. Based on the findings, scientific recommendations for effective management of demographic development are proposed.*

Keywords: *demographic development, population size, age and gender structure, fertility, migration, demographic factors*

Kirish.

Demografik jarayonlar jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanib, aholining takror barpo bo'lishi, hududiy joylashuvi hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bilan uzviy bog'liqdir. Aholi soni va tarkibidagi o'zgarishlar nafaqat demografik holatni, balki mehnat bozori, ijtimoiy infratuzilma va iqtisodiy o'sish sur'atlarini ham belgilab beradi [9]. So'nggi yillarda O'zbekistonda demografik rivojlanishni tartibga solish, oilani mustahkamlash va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-87-son Farmoni doirasida oila institutini qo'llab-quvvatlash, demografik tadqiqotlarni rivojlantirish hamda "Oilaviy demografiya" yo'nalishida ilmiy izlanishlarni kengaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1]. Mazkur hujjat demografik jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish va ularni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytirdi. Shuningdek, demografik ma'lumotlar bazasini shakllantirish va milliy axborot resurslarini rivojlantirish masalalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 888-son qarori bilan ham mustahkamlangan bo'lib, unda global axborot makonida

milliy kontentni kengaytirish vazifalari belgilangan [2]. Bu esa demografik statistik ma'lumotlarning ochiqligi, aniqligi va tizimlilikini ta'minlashga xizmat qiladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2025-yil holatiga O'zbekiston Respublikasi aholisi soni 38 milliondan oshib, aholining zichligi 1 kvadrat kilometrda 83,6 nafarni tashkil etgan [9]. Ushbu ko'rsatkichlarning o'sib borishi mamlakatda demografik bosimning ortib borayotganligini va resurslardan samarali foydalanish zaruratini ko'rsatadi. Ayniqsa, hududlar kesimida aholi joylashuvi va zichligidagi keskin tafovutlar demografik siyosatni differensial yondashuv asosida olib borishni talab etadi. Shu bilan birga, aholi tarkibining yosh va jins bo'yicha o'zgarishi, tug'ilish darajasi hamda migratsiya jarayonlari mamlakat demografik rivojlanishining muhim indikatorlari sifatida namoyon bo'lmoqda [9]. Ushbu ko'rsatkichlarni chuqur tahlil qilish demografik jarayonlarning istiqboldagi tendensiyalarini aniqlash hamda samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi.

Demografik jarayonlar va aholi rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo'lib, ushbu yo'nalish ilmiy jihatdan keng qamrovli nazariy va amaliy asosga ega. Xorijiy tadqiqotchilar orasida demografiya fanining metodologik asoslarini shakllantirishda A. Quetelet muhim o'rin tutadi. U aholini statistik jihatdan o'rganish metodlarini ishlab chiqib, demografik jarayonlarni matematik modellashtirish zarurligini asoslab bergan [1]. Shuningdek, u tomonidan aholining turli kategoriyalarga (doimiy, mavjud va yuridik aholi) ajratilishi demografik hisob-kitoblarning aniqligini oshirishga xizmat qilgan.

Demografik rivojlanish nazariyasini chuqur tahlil qilgan olimlardan biri T.R. Malthus hisoblanadi. U aholi sonining geometrik o'sishi va resurslarning arifmetik o'sishi o'rtasidagi nomutanosiblikni asoslab, demografik bosim tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan [2]. Mazkur yondashuv hozirgi kunda ham aholining tez o'sishi sharoitida resurslardan oqilona foydalanish muammolarini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy demografik jarayonlarni o'rganishda K. Davis tomonidan ishlab chiqilgan demografik o'tish nazariyasi alohida o'rin tutadi. Unga ko'ra, jamiyat rivojlanishining turli bosqichlarida tug'ilish va o'lim darajasi o'zgarib boradi, natijada aholi o'sish sur'atlari ham transformatsiyalanadi

[3]. Ushbu nazariya rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan O'zbekiston demografik jarayonlarini tushuntirishda keng qo'llaniladi.

Mahalliy olimlar orasida demografik jarayonlarni o'rganishga katta hissa qo'shgan tadqiqotchilardan biri Z.N. Tojieva hisoblanadi. U o'z ilmiy ishlarida O'zbekistonda aholi o'sishi, hududiy joylashuvi va migratsiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qilgan [4]. Ayniqsa, hududlar kesimida demografik tafovutlarni aniqlashga qaratilgan tadqiqotlari amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, Q.X. Abdurahmonov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda mehnat resurslari shakllanishi demografik omillar bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan bo'lib, aholi tarkibidagi o'zgarishlarning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri asoslab berilgan [5]. Olimning ilmiy ishlari demografik jarayonlar va mehnat bozori o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishda muhim manba hisoblanadi. Bundan tashqari, L.P. Maksakova tomonidan Markaziy Osiyo mamlakatlarida demografik jarayonlar, xususan, migratsiya va urbanizatsiya tendensiyalari o'rganilgan [6]. Uning tadqiqotlari hududiy demografik rivojlanish xususiyatlarini aniqlashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi ilmiy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, demografik jarayonlarni kompleks o'rganish uchun statistik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni uyg'un holda tahlil qilish zarur. Bu esa O'zbekiston sharoitida demografik rivojlanish ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish va ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotda demografik jarayonlarni kompleks o'rganish maqsadida umumilmiy va maxsus tadqiqot usullaridan foydalanildi. Xususan, tahlil va sintez usullari orqali aholi soni, tarkibi hamda demografik jarayonlarning asosiy ko'rsatkichlari tizimli ravishda o'rganildi.

Statistik tahlil usuli asosida O'zbekiston Respublikasida aholi soni, zichligi, yosh va jins tarkibi hamda tug'ilish ko'rsatkichlarining dinamikasi baholandi. Taqqoslash usuli yordamida hududlar kesimida demografik farqlar aniqlanib, ularning o'ziga xos xususiyatlari ochib berildi. Shuningdek, demografik ko'rsatkichlarni hisoblashda mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlar tizimi, demografik balans hamda koeffitsiyentlar usulidan foydalanildi. Bu yondashuv aholining takror barpo bo'lishi jarayonlarini kompleks baholash imkonini berdi. Natijalarni yanada aniqroq ifodalash maqsadida grafik va jadval usullaridan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Respublikasida aholi sonining hududlar bo'yicha taqsimlanishi demografik jarayonlarning muhim ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, u tabiiy o'sish, migratsiya jarayonlari hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liq[7]. Aholining notekis joylashuvi mamlakatda demografik va iqtisodiy rivojlanishning hududlar kesimidagi farqlarini aks ettiradi. Mazkur tadqiqotda hududlar kesimida qiyosiy tahlilni amalga oshirish uchun aholi soni bo'yicha eng yuqori va eng past ko'rsatkichlarga ega hududlar tanlab olindi. Ushbu yondashuv demografik tafovutlarni yanada aniqroq ochib berish hamda ularning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Xususan, yuqori ko'rsatkichga ega hududlar demografik faollik va resurslardan foydalanish intensivligini ifodalasa, past ko'rsatkichli hududlar esa tabiiy va iqtisodiy cheklovlar mavjudligini ko'rsatadi.

1-jadval.

**Aholi soni bo'yicha eng yuqori va eng past hududlar
(2025-yil, ming kishi)[9]**

Hududlar	Aholi soni (ming)
Samarqand viloyati	4275,3
Farg'ona viloyati	4123,6
Sirdaryo viloyati	926,7
Navoiy viloyati	1090,0

Jadvalda keltirilgan hududlar tasodifiy tanlanmagan bo'lib, ular mamlakatdagi demografik holatning ikki qarama-qarshi qutbini ifodalaydi. Xususan, Samarqand va Farg'ona viloyatlari aholisi soni bo'yicha yetakchi hududlar sifatida tanlangan bo'lsa, Sirdaryo va Navoiy viloyatlari eng past ko'rsatkichlarga ega hududlar sifatida ajratib olingan. Ushbu hududlarning boshqa viloyatlardan farqli jihati shundaki, ular aholi zichligi, tabiiy o'sish darajasi hamda iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha keskin tafovutlarga ega. Masalan, Samarqand va Farg'ona viloyatlarida tarixan shakllangan zich aholi joylashuvi, qulay tabiiy-iqlim sharoiti hamda qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarining rivojlanganligi aholining yuqori konsentratsiyasini ta'minlagan. Bundan farqli ravishda, Navoiy viloyatida hududning katta qismi cho'l zonalaridan iborat bo'lib, bu yerda aholi zich joylashmagan. Sirdaryo viloyatida esa yer

resurslarining cheklanganligi va iqtisodiy faoliyatning nisbatan tor ixtisoslashuvi aholi sonining past darajada shakllanishiga olib kelgan. Shuningdek, ushbu hududlar o'rtasidagi tafovut migratsiya jarayonlari bilan ham izohlanadi. Rivojlangan hududlarga ichki migratsiya oqimining yuqoriligi aholi sonining yanada ortishiga xizmat qilsa, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan hududlarda esa aksincha, migratsiya chiqimi kuzatiladi. Natijada, tanlab olingan hududlar misolida O'zbekistonda aholi sonining hududiy tafovutlari nafaqat demografik, balki iqtisodiy va geografik omillar bilan ham belgilanishi aniqlandi.

Hududlar kesimida aholi soni va uning taqsimlanishini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar hududlar bo'yicha notekis shakllangan. Mamlakatning ayrim viloyatlarida aholi soni va ulushi yuqori bo'lsa, boshqa hududlarda ushbu ko'rsatkichlar nisbatan past darajada saqlanib qolmoqda. Aholining hududiy taqsimlanishidagi bunday farqlar tasodifiy emas, balki bir qator omillar bilan izohlanadi. Xususan, aholisi ko'p bo'lgan hududlar, odatda, tarixan shakllangan zich aholi punktlari, qulay tabiiy-iqlim sharoiti va rivojlangan qishloq xo'jaligi hamda xizmat ko'rsatish sohalari bilan ajralib turadi. Bu omillar ushbu hududlarda tabiiy o'sish darajasining yuqoriligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, aholisi kam bo'lgan hududlarda tabiiy-geografik sharoitning murakkabligi, xususan cho'l zonalarining kengligi, suv resurslarining cheklanganligi hamda iqtisodiy faoliyatning nisbatan tor ixtisoslashuvi demografik o'sishni cheklovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Natijada, bu hududlarda aholi zichligi va umumiy soni past darajada shakllanadi. Bundan tashqari, hududlar kesimida migratsiya jarayonlari ham muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan va infratuzilmasi yaxshi shakllangan hududlarga ichki migratsiya oqimining yuqoriligi aholi sonining ortishiga xizmat qilsa, aksincha, imkoniyatlari cheklangan hududlarda migratsiya chiqimi kuzatiladi. Umuman olganda, O'zbekistonda aholi sonining hududiy tafovutlari tabiiy, iqtisodiy va migratsion omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanib, bu holat demografik siyosatni hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda olib borish zarurligini ko'rsatadi.

Aholining yosh va jins tarkibi demografik jarayonlarni baholashda muhim o'rin tutib, u mamlakatning mehnat resurslari salohiyati, ijtimoiy yuklama darajasi hamda kelgusidagi demografik rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu bois, mazkur ko'rsatkichlarni tahlil qilish demografik siyosatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. 2025-yil 1-oktabr holatiga ko'ra,

O'zbekiston Respublikasida doimiy aholi sonida erkaklar ulushi 19,1 million nafardan ortiqni, ayollar esa 18,9 million nafarga yaqinini tashkil etgan bo'lib, jinsiy tarkibda nisbiy muvozanat kuzatiladi[9]. Bu holat demografik barqarorlikning muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

Aholining yosh tarkibi tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakatda yoshlar ulushi yuqori bo'lib, ayniqsa 0–5 yosh guruhida aholining salmoqli qismi jamlangan. Ushbu holat tug'ilish darajasining yuqoriligi bilan izohlanib, demografik jarayonlarning faol kechayotganligini bildiradi. Shu bilan birga, yuqori yosh guruhlarida (60 yosh va undan yuqori) aholi ulushining nisbatan pastligi O'zbekiston aholisi tarkibining "yosh" tipga mansubligini ko'rsatadi. Bunday demografik tuzilma mehnat resurslarining kelgusida ortib borishini ta'minlashda, ta'lim, sog'liqni saqlash va bandlik tizimlariga qo'shimcha yuklama keltirib chiqaradi.

Aholining yosh va jins tarkibini chuqurroq tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yosh guruhlar bo'yicha erkaklar va ayollar sonida ma'lum tafovutlar mavjud. Xususan, yosh guruhlarda erkaklar ulushi nisbatan yuqori bo'lsa, katta yosh guruhlarida ayollar ulushi ustunlik qiladi. Bu holat erkaklar o'rtasida o'lim darajasining yuqoriligi bilan izohlanadi. Shuningdek, yosh tarkibining bunday shakllanishi demografik jarayonlarning kelgusidagi rivojlanish istiqbollarini ham belgilab beradi. Yuqori tug'ilish darajasi saqlanib qolgan sharoitda aholi sonining o'sish sur'atlari davom etishi kutiladi, bu esa mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni uzoq muddatli rejalashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Demografik jarayonlar tizimida tug'ilish darajasi aholi sonining shakllanishi va uning o'sish sur'atlarini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tug'ilish ko'rsatkichlari jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, aholining turmush sharoiti hamda reproduktiv xulq-atvor xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq.

2025-yil yanvar–oktabr oylarida O'zbekiston Respublikasida jami 926,4 ming nafar tirik tug'ilish holati qayd etilgan bo'lib, shundan 479,5 ming nafari o'g'il bolalar, 446,9 ming nafari esa qiz bolalar hissasiga to'g'ri keladi[9]. Ushbu ko'rsatkich tug'ilish darajasining yuqoriligi va aholi sonining tabiiy o'sishi barqaror davom etayotganligini ko'rsatadi. Tug'ilish jarayonlarini hududiy jihatdan tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mamlakatda tug'ilish darajasi hududlar kesimida sezilarli darajada farqlanadi. Aholisi zich joylashgan va an'anaviy oilaviy qadriyatlar kuchli saqlanib qolgan hududlarda tug'ilish ko'rsatkichlari yuqori

bo'lsa, urbanizatsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda bu ko'rsatkich nisbatan pastroq shakllanadi. Shuningdek, tug'ilish jarayonlarini tahlil qilishda ota-onaning yoshi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, tug'ilgan bolalarning asosiy qismi 25–39 yoshdagi ota-onalar hissasiga to'g'ri keladi. Bu esa reproduktiv faollikning aynan ushbu yosh oralig'ida eng yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Reproduktiv xulq-atvorni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, aholining farzandlar soniga bo'lgan ehtiyoji ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar ta'sirida shakllanadi. An'anaviy jamiyatlarda ko'p bolalilikka intilish ustun bo'lsa, zamonaviy iqtisodiy sharoitda kam bolalilik tendensiyasi kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston sharoitida o'rta bolalilik modeli ustunlik qilayotgani kuzatiladi [20]. Tug'ilish jarayonlarining yana bir muhim jihati uning tarkibiy xususiyatlari bilan bog'liq. Xususan, tug'ilishlarning asosiy qismi yakka tug'ilishlarga to'g'ri kelib, ko'p homilali tug'ilishlar ulushi juda past darajada saqlanib qolmoqda. Bu esa demografik jarayonlarning tabiiy va barqaror kechayotganligini ko'rsatadi [21].

Umuman olganda, O'zbekistonda tug'ilish darajasining nisbatan yuqori saqlanib qolishi aholining yosh tarkibi bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu holat kelgusida aholi sonining o'sish sur'atlari davom etishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, reproduktiv xulq-atvordagi o'zgarishlar va urbanizatsiya jarayonlari tug'ilish darajasiga ta'sir etuvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

2-jadval.

Tug'ilish jarayonlariga ta'sir etuvchi omillar va ularning oqibatlarini [9]

Omillar	Ta'sir mexanizmi	Natija
Yuqori tug'ilish yoshidagi aholi ulushi	Reproduktiv faollikning ortishi	Tug'ilish darajasining yuqoriligi
An'anaviy oilaviy qadriyatlar	Ko'p bolalilikka ijtimoiy rag'bat	Aholi sonining tabiiy o'sishi
Iqtisodiy sharoitlar	Farzandlar sonini rejalashtirish	Tug'ilish darajasining differensialligi
Urbanizatsiya jarayonlari	Hayot tarzining o'zgarishi	Tug'ilishning pasayish tendensiyasi
Ayollarning bandligi va ta'limi	Tug'ishni kechiktirish	Kam bolalilik modelining kuchayishi

Manba: Statistik raqamlar asosida muallif ishlanmasi.

Keltirilgan jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, tug'ilish jarayonlari ko'p omilli xarakterga ega bo'lib, ularning shakllanishida ijtimoiy, iqtisodiy va

demografik omillar o'zaro bog'liq holda ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, reproduktiv yoshdagi aholi ulushining yuqoriligi va an'anaviy qadriyatlarning saqlanib qolishi tug'ilish darajasining barqaror yuqori bo'lishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, urbanizatsiya va ayollarning ijtimoiy faolligining ortishi tug'ilish jarayonlariga teskari ta'sir ko'rsatib, kelgusida tug'ilish darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa va takliflar.

Mazkur tadqiqot natijalari O'zbekiston Respublikasida demografik jarayonlar barqaror rivojlanish tendensiyasiga ega ekanligini ko'rsatdi. Aholi sonining ortib borishi, uning hududlar bo'yicha notekis taqsimlanishi hamda yosh tarkibining "yosh" tipga mansubligi mamlakat demografik rivojlanishining asosiy xususiyatlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, aholi sonining hududlar kesimida farqlanishi tabiiy-iqlim sharoiti, iqtisodiy rivojlanish darajasi va migratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga, aholining yosh tarkibida yoshlar ulushining yuqoriligi kelgusida mehnat resurslari salohiyatining ortishini ta'minlasa-da, ijtimoiy infratuzilma va bandlik tizimiga qo'shimcha yuklama keltirib chiqaradi. Tug'ilish jarayonlari tahlili esa O'zbekistonda tabiiy o'sishning asosiy manbai sifatida yuqori tug'ilish darajasi saqlanib qolayotganligini ko'rsatdi. Reprodukativ xulq-atvor esa ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar ta'sirida shakllanib, zamonaviy sharoitda ma'lum darajada transformatsiyalanib bormoqda.

Umuman olganda, mamlakatda demografik jarayonlar ijobiy tendensiyaga ega bo'lsa-da, ularni samarali boshqarish hududiy va ijtimoiy xususiyatlarni inobatga olgan holda amalga oshirilishi zarur.

1. Hududiy demografik siyosatni differensiallashtirish. Aholi zich joylashgan hududlarda infratuzilmani kengaytirish, kam aholi yashaydigan hududlarda esa iqtisodiy rag'batlantirish choralarini kuchaytirish zarur.

2. Yoshlar bandligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish. Aholining yosh tarkibi yuqori ekanligini inobatga olib, yangi ish o'rinlarini yaratish va kasbiy tayyorgarlik tizimini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

3. Reprodukativ salomatlik va oilaviy siyosatni kuchaytirish. Tug'ilish jarayonlarini tartibga solishda tibbiy xizmatlar sifatini oshirish hamda oilani qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish lozim.

4. Urbanizatsiya jarayonlarini muvozanatlash. Yirik shaharlarda demografik bosimni kamaytirish maqsadida hududlararo iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish zarur.

5. Demografik monitoring tizimini takomillashtirish. Aholi soni, tarkibi va harakatini muntazam tahlil qilish uchun zamonaviy statistik va raqamli platformalarni rivojlantirish talab etiladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022-yil 7-martdagi PF-87-son Farmoni "Oila va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. 2019-yil 21-oktabrdagi 888-son qarori "Milliy kontentni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".

3. Quetelet A. *Sur l'homme et le développement de ses facultés*. – Paris, 1835.

4. Malthus T.R. *An Essay on the Principle of Population*. – London, 1798.

5. Davis K. *The Theory of Change and Response in Modern Demographic History* // *Population Index*. – 1945.

6. Tojiev Z.N. *O'zbekistonda demografik jarayonlar tahlili*. – Toshkent, 2019.

7. Abdurahmonov Q.X. *Mehnat iqtisodiyoti*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

8. Lyudmila Maksakova L.P. *Демография и миграция в странах СНГ*. – Москва, 2018.

9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. *O'zbekiston Respublikasining demografik ko'rsatkichlari*. – Toshkent, 2025.

DEMOGRAFIYA VA MEHNAT BOZORI

BOSH MUHARRIR:

Umurzoqov Bahodir Xamidovich

MUHARRIR:

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

